

УДК 347.21

ПРАВОВА ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЄВРОПИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ

Соловйова А.Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В роботі аналізуються наявні у науці точки зору щодо правової природи криптовалюти в Україні та країнах Континентальної Європи; аналізується правове регулювання криптовалюти в країнах Континентальної Європи; досліджується перспективи законодавчого впровадження криптовалюти в Україні з урахуванням досвіду країн Континентальної Європи.

Ключові слова: цивільно-правова природа, криптовалюта, гроші, товари, договір міни.

Постановка проблеми. Процеси глобалізації у світі, безумовно, торкаються і сфери юридичної науки та практики, євроінтеграційний курс зумовлює необхідність оцінки українських

реалій з точки зору європейських векторів, тому сама природа криптовалют, які швидко розвиваються у світі, ставить нас перед необхідністю з'ясувати чимало питань і перш за все дослідити

основні теоретико-правові підходи до розуміння правової природи криптовалют в Україні та країнах Континентальної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вчених-юристів, які займалися дослідженням криптовалюти слід відмітити роботи І.А. Безклубого, Н.Ю. Голубевої, Б.В. Деревянкі, К.Г. Некіт та інших відомих вчених. Однак ще залишається чимало питань, які потребують аналізу, зокрема, цікавим залишається досвід країн Континентальної Європи у з'ясуванні правової природи криптовалют. К.Г. Некіт справедливо зазначає, що в Україні правовий статус криптовалют поки що залишається невизначеним. Фінансові регулятори відповідь на питання щодо правової природи не дають, заявляючи лише, що складна правова природа криптовалют не дозволяє визнати їх ні грошовими коштами, ні валютою, ні платіжним засобом іншої країни, ні валютними цінностями, електронними грошима, цінними паперами, ні грошовим сурогатом. Разом із тим, з урахуванням того факту, що Україна сьогодні входить у топ-10 країн світу за кількістю користувачів Bitcoin, очевидно є необхідність законодавчого врегулювання відносин, пов'язаних із обігом криптовалют [1].

Метою статті є розкриття основних теоретико-правових підходів до розуміння правової природи криптовалют в Україні та країнах Континентальної Європи.

Виклад основного матеріалу. Поширення обігу криптовалют свого часу викликало жваві дискусії щодо правової природи криптовалют, а саме, дослідники задавалися питанням, чи можна вважати криптовалюту справжньою валютою. У більшості країн світу криптовалюта не вважається грошима або валютою. Так, у Великобританії криптовалюта вважається унікальною комбінацією цифр, отриманих у результаті складних математичних обчислень та алгоритмів. У Гонконгу ще в листопаді 2013 р. СЕО Управління грошового обігу Гонконгу Норман Чан заявив, що Bitcoin – це віртуальний товар. У Венесуелі Bitcoin вважається власністю, а не валютою. Сьогодні в абсолютній більшості країн криптовалюта кваліфікується як нематеріальний актив або товар, частіше за все вона не виступає законним платіжним засобом. При цьому операції з криптовалютою прирівнюються к бартерним операціям (Великобританія, країни ЄС, Австралія, Канада, США, Японія) [1].

Для того, щоб зрозуміти правову природу криптовалют спробуємо проаналізувати вже існуючі правові позиції. Чи може криптовалюту розглядати як платіжний засіб або як валютну цінність?

Відповідно до ч. 1 ст. 99 Конституції України, грошовою одиницею України є гривня [2]. Крім того, науковці справедливо зауважують, що для того, щоб певний актив класифікувати як гроші, він повинен виконувати такі основні функції як: засіб обігу; міра вартості; засіб нагромадження; засіб платежу; світові гроші [3, с. 30].

Згідно з п. 3.3 ст. 3 Закону України від 05.04.2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», гривня як грошова одиниця України (гривня) є єдиним законним платіжним засобом в Україні, приймається усіма

фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів та розрахунків [4]. Відповідно до частини 2 статті 32 Закону України «Про Національний банк України» [5] випуск та обіг на території України інших грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [6] №15-93 від 19.02.1993 р., гривня як грошова одиниця України (національна валюта) – це єдиний законний платіжний засіб в Україні, що приймається усіма фізичними та юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України для проведення переказів. Резиденти та нерезиденти мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться на території України. Резиденти також мають право бути власниками валютних цінностей, що знаходяться за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України. Перелік валютних цінностей вказаний у ст. 1 зазначеного Декрету, серед яких валюта України, платіжні документи та інші цінні папери, виражені у валюті України; іноземна валюта, платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах; банківські метали.

Крім того, згідно з підпунктом 14.1.93 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України [7], під коштами розуміється гривня або іноземна валюта.

Таким чином, правова природа криптовалют за українським законодавством не може бути прирівняна до засобу платежу, так само і до валютної цінності. Національний банк України у своєму роз'ясненні щодо правомірності використання в Україні віртуальної валюти/криптовалюти Bitcoin від 10.11.2014 р. [8] порівняв віртуальну валюту/криптовалюту Bitcoin з грошовим сурогатом, який не має забезпечення реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це протирічить нормам українського законодавства.

О. Шаров зазначає, що жодна з п'яти класичних грошових функцій криптовалютами не виконується. По-перше, криптовалюта не є мірою вартості, тобто ціна товарів не виражається в них, оскільки вони самі не мають ні внутрішньої вартості, як металеві гроші, ні представницької, зумовленої сумарною вартістю товарів, які є в обігу, і крім того, ціна криптовалют постійно змінюється, що робить їх не придатними у ролі міри вартості. По-друге, що стосується обігу біткоіна, то насправді мається на увазі обсяг угод із самих біткоінів, а не оплата товарів новою криптовалютою. По-третє, криптовалюти не виконують ролі засобу платежу, тому що вони підлягають обгортівкованню для наступної оплати необхідних товарів і послуг. Функцію утворення скарбів (накопичення вартості) криптовалюти теж, на думку українського економіста, не виконують, оскільки утворення скарбів – це не просте накопичення цінностей; грошовою функцією таке накопичення стає вартості стає тільки тому, що воно слугує регулятором кількості грошей в обігу [9].

Ураховуючи офіційну заборону в Україні, науковці дослідження, як правило вивчають досвід

зарубіжних країн, у яких відповідно така заборона відсутня і розглядають перспективи запровадження криптовалют в цивільному обігу України. Найчастіше досліджується криптовалюта в США, оскільки саме в США біткоїн визнано одним із видів платежів в електронній комерції. Також цікавить вчених досвід Німеччини, де дана валюта відноситься до категорії приватних грошей, за допомогою яких можуть здійснюватися багатосторонні клірингові операції [10, с. 636]. На початку 2017 р. у Відні (Австрія) офіційно відкрився перший у світі біткоїн-банк («Bitcoin-Bank») [11]. Багато хто з вчених досліджує досвід Японії, яка визнала біткоїн платіжним засобом з квітня 2017 р. і біткоїни стали виконувати функцію повноцінної валюти [12]. Президент Республіки Білорусь 21 грудня підписав Декрет № 8 «Про розвиток цифрової економіки», яким створено безпрецедентні умови для розвитку IT-галузі та надано серйозні конкурентні переваги країні у створенні цифрової економіки XXI століття. При цьому законодавство ЄС класифікує криптовалюту Bitcoin як «цифрове представлення вартості, яке не підтверджено центральним банком або державним органом і не прив'язане до юридично встановлених валютних курсів, яке може використовуватися як засіб обміну для покупки товарів і послуг, їх передачі та зберігання і може купуватися в електронному вигляді». Крім цього, законодавство окремих держав по-різному трактує статус криптовалюти [13]. В. Скрипник справедливо зазначає, що погляди представників органів державної влади й управління різних країн світу щодо правничого статусу криптовалюти різняться кардинально. Одні вважають, що різновиди криптовалют слід використовувати як платіжний засіб, як це зробила Японія, інші ж думають, що криптовалюту необхідно визнати об'єктом речових прав [14].

Відповідно до ч. 1 ст. 177 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Стаття 178 ЦКУ регулює оборотоздатність об'єктів цивільних прав. Об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту), мають бути прямо встановлені у законі. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), встановлюються законом.

У пункті 1 частини 1 статті 1 Проекту Закону «Про обіг криптовалюти в Україні» [15] № 7183 від 06.10.2017 «криптовалюта» визначається як «програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться

та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду)». Слід зазначити, що визначення певної речі об'єктом власності та (або) предметом певного договору не може розглядатися як його особлива ознака, яка відрізняє саме цю річ від усіх інших, що має відобразитися у визначенні цієї речі.

Проект Закону № 7183-1 від 10.10.2017 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [16] у п. 1 ч. 1 ст. 1 визначає криптовалюту як децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом. Законопроект поданий як альтернативний до проекту Закону України «Про обіг криптовалюти в Україні» (реєстр. № 7183 від 06.10.2017 р.). Разом з тим слід вказати, що даний проект виходить з дещо інших позицій, ніж проект № 7183, виходячи з того, що ринок криптовалют по суті є частиною ринку фінансових послуг. Це, зокрема, підтверджується тим, що у проекті встановлюється, що «криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом» (пункт 1 частини 1 статті 1 проекту); визначенням того, що професійними учасниками ринку криптовалют є криптобіржі та інші фінансові установи, що надають фінансові послуги на ринку криптовалют (пункт 6 частини 1 статті 1 проекту); запровадженням Регулятора, який здійснюватиме державне регулювання ринку криптовалют та діяльність професійних учасників на ньому (стаття 6 проекту); наданням можливості випуску обігу деривативів на криптовалюту (стаття 19 проекту) тощо.

Основні відмінності криптовалюти від електронних грошей: – криптовалюта не означає боргових зобов'язань її володільця, власника чи емітента (як було зазначено вище, емітента криптовалюти взагалі не існує); – в системі криптовалют відсутній єдиний емісійний центр чи центральний адміністратор; – платежі в межах системи певної криптовалюти можуть здійснюватися абсолютно анонімно, що для платників та одержувачів криптовалюти означає повну відсутність контролю з боку будь-яких третіх осіб, в тому числі державних органів (це пов'язано з тим, що електронні ключі, які використовуються під час ідентифікації сторін розрахунків за участю криптовалюти, не містять жодних персональних даних таких учасників розрахунків, а отже, неможливо встановити та ідентифікувати таких сторін розрахунків); – можливий процес створення нових видів криптовалют або збільшення обсягів криптовалюти в межах однієї системи криптовалют (процес майнінгу), в результаті чого кількість одиниць криптовалюти може непомірно збільшуватися без додаткової прив'язки до будь-яких зобов'язань за такою криптовалютою, а також може здійснюватися на основі математичних алгоритмів з використанням обчислювальних потужностей комп'ютерів осіб, які добувають (майнять) додаткові одиниці криптовалюти. Відповідно, швидкість генера-

ції нових одиниць криптовалюти зменшується зі збільшенням загальної маси криптовалюти, а генерація додаткових одиниць криптовалюти у разі досягнення певної загальної кількості одиниць стане технічно неможливою (наприклад, у випадку досягнення 21 млн одиниць біткоїнів); електронні гроші мають обов'язкову прив'язку до певної національної валюти та емітента, тоді як криптовалюта не може бути прив'язана до жодної валюти світу, і є по суті своєрідною самостійною валютою.

У Німеччині активно аналізують можливі підходи до регулювання криптовалют. На це вказує і дослідження проведене Ф. Бем та П. Пеш. Так, вони вказують на те, що можливими є два підходи до класифікації біткоїнів згідно німецького законодавства: як права інтелектуальної власності – це Закон про захист авторських прав у Німеччині, який захищає роботи, що представляють собою особисте інтелектуальне творіння (§ 2 Німецького закону про авторське право) (Urheberrechtsgesetz), або як програмне забезпечення (§ 69 Німецького закону про авторське право). Але біткоїни не є ані особистими інтелектуалами творінням (є результатом дії програмного процесу), ані програмного забезпечення (тільки протокол Bitcoin є програмним забезпеченням) [17].

Придбання право власності на новостворене створену річ (творець одиниці криптовалюта формально має право користування, володіння і розпорядження), а також характер угод здійснюються з криптовалюта (купівля-продаж, міна) дають можливість вважати їх об'єктом речових прав. Але анонімність здійснюються транзакцій ускладнюють застосування цивільного законодавства в повній міру. Зокрема, виникає проблема відновлення порушених речових прав і накладення судом забезпечувальних заходів.

Цікавим з точки зору науки цивільного права є і міркування щодо природи правочинів, в яких фігурують криптовалюти. Так, дослідники зазначають, що з одного боку, якщо хтось купує товар у обмін на гроші, це класифікується як договір продажу. Здається очевидним, що якщо за покупку платять за допомогою Bitcoin, то це є типовим прикладом договору купівлі-продажу. Але якщо більш детально розглянути правову норму, яка

визначає договори купівлі-продажу за законодавством Німеччини (§ 433 німецького цивільного Кодексу (Bürgerliches Gesetzbuch)) то можна зробити інший висновок. Договором купівлі-продажу є договір, який включає обов'язок передати право власності на рухоме майно в обмін на грошову виплату. Оскільки біткоїни не можна класифікувати як гроші, то договір з біткоїнами не може регулюватися як договір купівлі-продажу [17].

22 жовтня 2015 року Європейський суд у своєму рішенні Hedqvist і постановив, що операції з обміну традиційної валюти на біткоїни або інші віртуальні валюти та навпаки являють собою надання послуг для оплати, але підлягають звільненню від податку на додану вартість (ПДВ). Таким чином, купівля або продаж біткоїну звільняється від сплати ПДВ у всіх державах-членах ЄС.

Разом з тим, правова природа криптовалюти схожа з поняттям «товар». Відповідно до ст. 655 Цивільного кодексу України під товаром розуміється будь-яке майно, що є предметом договору купівлі-продажу. Міністерство фінансів Австрії (Bundesministerium der Finanzen, BMF) класифікує біткоїни як інші (нематеріальні) товари. За даними Міністерства, "майнінг" взагалі є комерційною діяльністю, і тому розглядається як будь-яке інше виробництво товарів. Те саме стосується роботи торгових інтернет-платформ та бірж криптовалют.

Висновки. Таким чином, на сьогоднішній день криптовалюта може бути за своєю правовою природою віднесена до окремого різновиду майна, яке виступає товаром або є предметом договору міни. Серед країн Континентальної Європи – членів ЄС вважаємо одним з найбільш прийнятних для України – це досвід Німеччини, де учасниками цивільного обороту можуть бути укладені договори міни з обміну криптовалюти на будь-яке інше майно, роботи чи послуги. За цих умов, на нашу думку, на нинішньому етапі розвитку ринку криптовалют більш доцільним для забезпечення належного правового регулювання відповідних суспільних відносин було б не прийняття окремого закону, а внесення певних змін загального характеру до чинних законів України «Про Національний банк України», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та деяких інших законів.

Список літератури:

1. Некіт К.Г. Правова природа криптовалют в Україні: розміркування над законопроектом / К.Г. Некіт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/%D0%B5nekit/article/29829>.
2. Конституція України. – Відомості Верховної Ради України – 1996 р., № 30, стаття 141.
3. Безверхий Костянтин. Криптовалюта: гроші чи мильна бульбашка? [Текст] / К. Безверхий, А. Кувшинова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2018. – № 1. – С. 29-38.
4. Закон України від 05.04.2001 р. № 2346-III «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» – Відомості Верховної Ради України – 2001. – № 29, стаття 137.
5. Закон України «Про Національний банк України» Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 29, стаття 238.
6. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». – Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 17, стаття 184.
7. Податковий кодекс України. – Відомості Верховної Ради України. – 2011 р., № 13 / № 13-14, № 15-16, № 17, стор. 556, стаття 112.
8. Роз'яснення НБУ від 10.11.2014 щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608.
9. Шаров О. Криптовалюти: глобальні гроші чи глобальна піраміда / О. Шаров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/finances/kriptovalyuti-globalni-groshi-chi-globalna-piramida-263545_.html.

10. Галушка Є.О. Сутність криптовалют та перспективи їх розвитку / Є.О. Галушка, О.Д. Пакон // Молодий вчений. – 2017. – № 4. – С. 634-638. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_4_149.
11. У Відні відкрився перший у світі біткойн-банк // Конкурент – ділове інтернет-видання Волині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://konkurent.in.ua/news/svit/11839/u-vidni-vidkrivysya-pershij-u-svitibitkojnbank.html>.
12. Баликова Н. Японія визнала біткойн платіжним засобом / Н. Баликова // Голос України. – 2017. – № 61. – С. 5.
13. Про використання в розрахунках віртуальних валют [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=22249610&cat_id=80928.
14. Скрипник В. Місце криптовалюти в системі об'єктів цивільних прав / В. Скрипник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/8/9.pdf>.
15. Проект Закону про обіг криптовалют в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
16. Проект Закону № 7183-1 від 10.10.2017 «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
17. Franziska Boehm, Paulina Pesch. Bitcoin: A First Legal Analysis – with reference to German and US-American law [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zar.kit.edu/DATA/veroeffentlichungen/237_BTC_final_camready_437e610.pdf.

Соловьева А.Б.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА КРИПТОВАЛЮТЫ В УКРАИНЕ И СТРАНАХ КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ПОДХОДЫ

Аннотация

В работе анализируются имеющиеся в науке точки зрения относительно правовой природы криптовалют в Украине и странах континентальной Европы; анализируется правовое регулирование криптовалют в странах континентальной Европы; исследуются перспективы законодательного внедрения криптовалют в Украине с учетом опыта стран Континентальной Европы.

Ключевые слова: гражданско-правовая природа, криптовалюта, деньги, товары, договор мены.

Soloviova A.B.

Kyiv National Taras Shevchenko University

LEGAL NATURE OF CRYPTOCURRENCY IN UKRAINE AND COUNTRIES OF CONTINENTAL EUROPE: THEORETICAL-LEGAL APPROACHES

Summary

The paper analyzes the existing points of view in science regarding the legal nature of cryptocurrency in Ukraine and the countries of continental Europe; analyzes the legal regulation of cryptocurrency in the countries of continental Europe; Prospects for the legislative implementation of cryptocurrency in Ukraine are studied, taking into account the experience of the countries of Continental Europe.

Keywords: civil law nature, cryptocurrency, money, goods, barter agreement.